

NİZAMİ KOLANILI

"OĞLUM SAĞDIRSA, GƏLƏCƏK"

(hekayə)

Tez-tez caynikin ağzın acıb, baxan və dərin fikirlərə dalan Xəlil başını qaldırıb, anasına tərəf baxdı. Anasının qəmli, kədərli gözlərinə baxanda özünü elə bil günahkar bilmiş kimi dərindən ah cəkdi.

-Ana, gör nə günə qaldıq ki, ermənilər bizi də kəndimizdən çıxartdılar. Evləri yandırdılar, hər nə varsa, qarət edib, apardılar. Biz isə əli-qolu bağlı kimi oturmuruşuq bu taxıl sahəsinin icində, nəyisə gözləyirik.

Anası başın qaldırıb dilləndi:

-Səbrli ol, Xəlil, qayıdırıq, İnşallah, evimizə.

Xəlil hirsli-hirsli caynikin ağzın acdı, artıq cay qaynıyordu. Caynikə cay atıb dəmlədi. Ayağa durub, kəndə sarı baxanda beş nəfər əsgərin onlara yaxınlaşdığını gördü. Onlar Azərbaycan əsgərləri idi. Gəlib çatdıqda Xəlildən su istədilər. Xəlil onlara "əyləşin cay dəmləmişəm, icin" dedi. Əsgərlər əyləşdilər, cay icdilər. Xəlil soruşdu:

-Siz hardan gəlirsiniz, qardaşlar?

Əsgərlər bir-birinin üzünə baxdı, biri dilləndi, əlini kəndə tərəf uzatdı:

-Bu kənddən - Xəlilin doğulduğu "Suma" kəndin göstərdi. - Kəndi ermənidən təmizləmişik, ermənilər kənddən bir kilometrə qədər aralıda səngərdədilər. İnşallah, sabah onların da dərslərini verəcəyik.

Xəlilin və Pünhanın üzü güldü.

-Nə yaxşı, onda sabah gedək kəndə, evlərə baş cəkək.

İsrayıl da başıyla təsdiq elədi.

-Hə, gedək səhər-səhər, anamgil də hələlik burda qalsınlar, sonra qayıdıb, onları da aparırıq.

Xəlil Suma kəndində anadan olmuş və həmin kənddə böyüyüb, boya-başa catmışdı. Sovxozda üzümçülükdə traktorçu işləyirdi. Elə uşaqlıqdan dəcəl, heç nədən qorxmayan bir gənc idi. Ağzından çıxanı, ağına gələni edirdi. Heç nədən çəkinmirdi. Qarabağ savaşı başlayanda o da başqa Vətən oğulları kimi torpaqların müdafiəsinə gedir. 19-cu batalyonda, Mizsiyabın komandirlik etdiyi batalyonda ermənilərə qarşı vuruşur. Ağdamın kəndlərində, Ağdamda ermənilərə qarşı əməliyyatlarda iştirak edir. İki gün əvvəl isə eşidir ki, ermənilər Tağıbəyli, Suma, Güllücə, İlxıcı kəndlərinə hücum ediblər, ailəsinə kömək məqsədi ilə komandirdən icazə alır və kəndə gəlir, bütün kənd əhlin kənddən çıxmış görür, axtarır, öz ailəsin taxıl tarlasında tapır, insanlar üzüm bağında, Qabartı cayında dalda yerlərdə özlərinə yer düzəldib, gecə də orda qalırdılar. Xəlil də gəlib, qonşusu Pünhan və İsrayılı da öz ailələri ilə birlikdə bunun anasının yanında idilər.

Xəlil kəndə gedən qaz trubasının cətinliklə deşdi, şlankı turbaya birləşdirdi. Cay-yemək bişirmək üçün Xəlil belə qocaq bir ailə başcısı idi, iki oğul övladı böyüdüdü, onlar hələ kiçik yaşlarında idilər.

Pünhan da onun qonşusu Sehran xalanın oğluydu. Sehran xala əslən Şurabad kəndindən idi. Suma kəndinə Surxay kişiylə ərə gəlmişdi. Pünhanı da öz yanında gətirmişdi. Pünhanın atası Əsəd Sehranın maması oğlu idi, həyat üzlərinə gülmədi. Ailə həyatı dağıldı. Sehran xala ailə quranda ikinci dəfə Pünhanı da özü ilə Surxay kişinin razılığı ilə aparmışdı, onlarla bir yaşayırdılar.

İsrayıl Suma kəndində doğulub, orda yaşayırdı. Xəlilgilin yaxın qonşusu idi. Subay oğlan idi.

Xəlil əsgərlərə yemək-cay verdi, əsgərlər bir az dincəlib, ayağa durdular.

-Qardaş biz gedirik, sağ olun. - deyib, üzüm bağına tərəf yollandılar.

Xəlil bir xeyli onların arxalarınca baxa-baxa qaldı. "Bunlar niyə üzünü bu tərəfə getdilər?"

Sonradan öyrənir ki, onlar "Gəncə" batalyonundan qacan əsgərlər imiş, heç kənddən xəbərləri də yoxmuş.

Yavaş-yavaş hava qaralırdı, ara-sıra atışma səsləri gəlirdi. Sanki necə öyrəşmişdisə, atışma səsi olmayanda adam çox həyəcan kecirir və darıxırmış kimi özünü hiss edirdi. Hərəkət bir tərəfdə özünə yer düzəldib, uzanmışdı, göydə ulduzlar yanıb, kecirirdi. Yaz havası adamı üşüdüdü, gecə quşlarının da səsi gəlmirdi, onlar da öz yerlərindən perik düşmüşdülər.

Dan yeri qızarılanda Xəlil yuxudan oyandı, tez çayniki doldurub, qazı yandırdı. Uşaqlar möhkəm yatmışdılar. Yavaşca durub ətrafa baxdı, orda-burda insanların səsi gəlirdi. Xəlil uşaqları, Pünhanla İsrayılı durquzdu:

-Durun, çay içək, gedək kəndə, görək nə var, nə yox?

Pünhan yerinin içində gərnəşib:

-Xəlil, hələ tezdi, qoy, bir az yataq. - deyib, böyrü üstə cöndü.

Çay qaynadı, Xəlil çayı dəmlədi, yenə də "durun tez olun, gedək, mən bu gün hərbi hissəyə qayıtmalıyam" deyərək səsləndi.

Onlar da durdular, çay içib, olan-olmazdan yedilər. Xəlilin anası da, Sehran xala da durdular. Xəlil dedi:

-Gedək kəndə, bir baxaq, erməni yoxdusa, axşam yığış evə gedək.

Anası isə: "hə bala gedin, ehtiyatlı olun" dedi.

Üçü də durub, nə lazımdı; siqaret, kibrit götürüb, yola düşdülər. Taxıllıqdan üzüm bağının qırağındakı yola çıxdılar və kəndə üz tutdular. Şərab zavodu tərəfə gedib, ordan kəsə yolla kəndə keçdilər. Sütəmizləyici yer var idi, zavodun çirkli suyu orda təmizlənilib, sahələrə axıdılırdı. Qurğunun üstünə çoxlu torpaq yığılmışdı. Kiçik tərəcəyə oxşayırdı, tərəcəyə çatmamış otlaq sahəsi vardı, tərəcəyə yaxın məftillərlə hasara alınmışdı. Uzaq olmasın deyərək kiçik qapıdan keçmək istəyəndə qapıda məftil gözüne dəydi, yaxınlaşanda baxdı ki, iki əl qumbarasını bağlayıblar qapıya, kim kecsə partlasın. Xəlil bunları zərərsizləşdirdi qoydu cibinə, məftili adlamışdılar ki,

tərəfdə dayanan bir əsgər təmiz Azərbaycan dilində soruşdu:

-Ay uşaqlar, hara gedirsiniz?

-Kəndə getmək istəyirik. - deyərək dilləndilər.

-Lap yaxşı, heç kim yoxdu, burdan gəlin. - deyərək, əsgər tərəfdən aşağı düşdü və sağ tərəfə kecdi.

"Biz də arxayın buna sarı gedirdik. Əsgərə catanda elə bildim təkdi, arxadan üç nəfər saqqallı, əllərində avtomat silah çıxdı. Arxaya döndüm, baxanda gördüm arxada iyirmi-yəqədər saqqallı əsgərlər vardı. İstədim qumbaranı çıxardam cibimdən, biri qoluma necə avtomatın qundağı ilə vurdusa, qolumun əti partladı, qolum keyidi, gördüm qan axmağa başladı. Artıq gec idi, erməniyə əsir düşmüşdük. Bizi gətirdilər şərab zavodunun arxasına, orada, bəlkə də iki yüzə qədər erməni əsgəri var idi. Kabab bişirib, yeyib, içirdilər, bizi görəndə hamısı sakitləşdi, biri əlində bir qab bizə yaxınlaşdı, əlindəki qabı mənə uzatdı "al iç". Dedim mən içki icmirəm. Bir az da mənə yaxınlaşdı, qəfildən ağızma bir yumruq vurdu, özümü güclə saxladım, ağızımda qızıl dişim var idi. Ortadan dişim qırıldı. Hiss elədim ki, o biri diş damağıma girib. Erməni bir də qabı mənə uzatdı "al iç". Fikrimdən keçdi ki, alım içim, ağrı hiss eləməyim. Hələ bunlar məni çox döyəcəkdilər. Qabı aldım yarısını içdim, zavodun spirtindən idi, hamısını içdim. Erməni içdiyimi görüb, qabı aldı, gedib kababdan bir kibrit içdiyimi görüb, qabı aldı, gedib kababdan bir kibrit dənəsi boyda ot qoparıb gətirdi. Onda bildim ki, kənddə toyuq qoymayıblar, kəsib kabab bişirirlər. Erməninin vurmağı mənə çox təsir elədi, onu gözümdən qoymurdum, bilirdim ki, axırı ölümdü, buna bir yumruq da mən vurum, cəhənnəm, sonra ölsəm də olar. Uşaqlar da çox qorxmışdular, yazıqlar qorxudan əsirdilər, artıq spirt mənə təsir etmişdi, heç nə fikirləşməyirdim, ancaq ermənini vurmaq. Bunlar yedilər, içdilər. Həmin erməni üç nəfərlə gəlib, bizim yanımızdan maşına sarı gedirdilər, bizə yaxınlaşanda erməniyə sarı yüyürdüm, az qalmışdım çatmağa yanındakı erməni məni gördü, çönən kimi məni ayağı ilə vurdu, yıxıldım, tez töküldülər üstümə, başladılar məni döyməyə, döyəndən sonra əlimizi bağladılar. Bir erməni zabiti mənə yaxınlaşdı və soruşdu:

-Sən o erməniyə çata bilsəydin, nə edəcəkdin?

Dedim:

-Əgər onu tuta bilsəydim, onun boynunun damağının əlimə kecirib, çəkib qoparardım.

Erməni təəccüblə başını buladı.

Sonra əllərimizi bağladılar. Bizi Güllücə kəndinə üstünə gətirdilər. Maşından düşdük. 200-ə qədər

əsgər oturub, dincəldirdilər, bizi yerə oturdular. Bir erməni mənə yaxınlaşdı, qəfildən böyrümə bir təpik vurdu, sancılandım, böyrü üstə yığıldım, yığılanda bir təpik də qoluma dəydi, özüm yığıldım, guya huşumu itirdim. Yerdə o yana, bu yana çönürdüm, bir zabit yaxınlaşdı əsgərə dedi:

-Vurmayın, onun əlin açın.

Əlimi acdılar. Biri yaxınlaşdı. "Rassiya"nı İsrayılı verdi ki, al danış, kömək istə gəlsinlər, danışib, sizi qurtarsınlar.

İsrayılı da danışdı, düşdü kəşfiyyat qrupuna. Cavab gəldi ki, necə əsir düşmüşsüz, elə də qurtarın. Ermənilər gördülər ki, bizə kömək yoxdu, bizi maşına mindirib, Şah bulağa gətirdilər, əlimizi açdılar, bizə yemək gətirdilər, çörək yeyə bilmədim, uşaqlara verdim ki, siz yeyin. Təzəcə yeyib, qurtarmışdıq ki, bir erməni əlində yekə bıçaqla gəldi. Pünhana rusca dedi:

-Dilini çıxart, kəsəcəm.

Pünhan da bilmədi, nə deyir, məndən soruşdu:

-Xəlil, bu nə deyir?

Dedim deyir ki, dilini çıxart, kəsəcəm.

Pünhan bunu eşidən kimi erməniyə yalvarmağa başladı:

-Kəsmə, ancaq məni öldür.

Pünhanı necə var, döydülər, sürüyüb o tərəfə atdılar. İsrayılı gətirdilər, İsrayılı da dilin çıxartmadı, onu da möhkəm döydülər, Pünhanın yanına atdılar. Erməni gedib, pilləkəndə oturdu, məni çağırırdı. Mənə dedi:

-Dilini çıxart, kəsəcəm.

Dilimi çıxartdım, dedim kəsir, kəssin də. Erməni mənə yaxınlaşdı, alnıma bir yumruq necə vurdusa, gözümdən od sıxdı, yığılmadım, özümü güclə saxladım. Özümə gələndə Erməni soruşdu:

-Niyə dedin kəs? Bəlkə kəsəydim...

Mən də dedim ki, kəssəydin, soruşanda cavab verməzdim. Gördüm ki, bura ermənisi deyil, əsgərlərə dedi:

-Aparın bu ikisin otağa salın, bu da getsin Kamazın için təmizləsin.

Kamazın içi təmiz zir-zibil idi, təmizlədim, su ilə yudum, baxdım ki, aşağıda qarğıdalı sahəsi var, qaçmaq olar, sonra fikirləşdim, mən qaçsam bunları öldürəcəklər, hər ikisi də qohum. Bunlarsız necə gedə bilərəm, fikrimdən vaz keçdim. Kamazdan düşdüm, gördüm UAZ maşını gəlib dayandı, hərbi formada biri maşından düşdü. Mən həmin adamı tanıdım - diş həkimi Lüdvik idi. Hələ Qarabağ savaşı başlamışdan öncə Ağdərə rayonunun Şeysulan erməni

kəndində diş həkimi işləyirdi. Yaxşı sənətkar olduğu üçün ətraf kəndlərin əhalisi ona diş düzəldirirdilər. Elə mənəni dişimi də o vaxtı o düzəldibmiş.

Lüdvikə yaxınlaşdım, dişimi göstərdim, dedim:

-Bunu çəkərsən?

O, dərhal məndən soruşdu:

-Nə bildin diş həkimiyəm.

-Sizi tanıyıram, bu dişini də siz düzəldibsiniz, - dedim.

Məndən aralandı, maşından nəşə götürüb, qayıtdı. Baxdım ki, adicə kəlbətini götürüb. Soruşdum:

-Onunla çəkirsiniz?

-Hə, qorxma. - dedi.

O, dişimi elə çəkdi ki, heç hiss eləmədim. Dörd qızıl diş idi, onları mənə uzatdı. Mən isə "Yox, siz də qalsın, onsuzda məndən alacaqlar", dedim.

-Sabah sizi Əsgərana aparacaqlar, orda gəlib, o qırıq dişini çəkərim, - dedi.

Üç nəfər də ayrı əsirlərdən gətirdilər. Birinin ayağı yaralı idi, altı nəfəri maşına mindirdilər. Əllərimizi bağlayanda Pünhanın əlin boş bağlayırlar, acılır, amma qorxusundan bildirmir. Maşın tərpendi, ermənilərdən biri yatdı, digəri isə qabaqda şofer ilə oturmuşdu. Bizi 366-tankoviy alaya gətirdilər, maşından düşdük, köhnə əsirlərdən çağırıldı ki, gəlin bu əsirlərin əlini açın. Pünhan dilləndi:

-Bəs mənim əlim açıqdı, mən açım onların əllərini?

Erməni onun əlin açıq görəndə, gəlib onu döydülər, sonra əlimizi acdılar, bizi aparıb köhnə dustaqların yanına saldılar.

Hər gün başqa-başqa ermənilər gəlir, kimi istədiklər döyüb, çıxıb, gedirdilər. Kiminin atası ölüb, kiminin oğlu, qohumu ölüb, gəlib heyfləri bizdən çıxırdılar. On beş gün beləcə döyüb, işlədirdilər. Bir gün hərbi geyimdə, polkovnik rütbəsi olan bir qadın gəldi. Soruşdu ki, kimin pulu varsa, onu pulla dəyişərik. Benzini də olar. Məcbur əsirləri evlərinə zəng elətdirdilər. O, tapşırıq verirdi ki, əsirləri elə eləyin ki, ölməsinlər. Bizi yavaş-yavaş meşəyə işə çıxarırdılar. Bir gün uşaqlara dedim ki, imkan olan kimi mən qaçacam. İşə bir yerdə gedək, qaçanda da bir qaçaq. İsrayılı dedi ki, mən sizinlə getmirəm, qaçmağı bilsələr, bizi öldürəcəklər. Mən qaçmaq istəmirəm. Pünhan isə məndən əl çəkmirdi ki, qaçaq. Altı nəfər bizi Əsgəran neft-bazasına apardılar ki, orda mazut var, maşına yüklənilməli. Təsədüfən həmin günü iki maşın verdilər ki, Ağdamda mazut çəni var, ordan mazut götürək. Ağdama gəldik, mən maşından düşdüm, çənin yanına getdim. Vedrəni möhkəm vur-

dum, altdan su çıxdı, dedim ki, burda mazut yoxdu. Onlar isə dedilər:

-Əgər yoxdusa, gəlin gedək, Ağdam kəndinə, meyvə yığaq, qayıdaq.

O biri maşında beş nəfər gəldi, biz idik, dörd nəfər də o biri maşında. Mən çox götür-qoy etmişdim. Ağdamdan qaçmaq olmaz, əsgər çoxdu, ancaq Əsgərəndən qaçmaq aşandı.

Nə isə... meyvə yığıb, Əsgərənə qayıtdıq. Ağdamdan mazut götürə bilmədik. Bizə dedilər ki, sabah Əsgərənə neft bazasında çən də var. Ordan gedib, götürərsiniz. Səhər tezdən Elmira Ağayan bizi sıraya düzdü, bir-bir hamıdan soruşurdu, səni dəyişmək istəyirik, pulun var bizə verməyə, ya da ki, benzin. Hec kimdən cavab almadı, çıxıb getdi. Əsirlikdə olanlar hamısı kasıb adamlar, ya da ki, kasıb uşaqları idi. Elə imkanlı adam yox idi ki, pulu olsun, ya da benzin versin.

1993-cü ildə ermənilər Güllücə kəndinə hücum elədilər, ancaq bizim ordumuz onları həmin günün səhəri kənddən çıxartmadılar. Kənd bir sutka erməninin nəzarətində qaldı. O vaxt İsgəndər Həmidovun təşəbbüsü ilə həbsxanada olan dustaqlar azad olundu. Bir batalyon yaradıldı, o vaxtı Güllücə kəndindən Arzuman Bəşirov da həmin dəstədə vuruşurdu. Güllücə erməni nəzarətində olanda Arzuman da öz kəndlərinə gecə gəlir, ailələrin yoxlamağa gecə yolu keçəndə UAZ-maşın saxlayır və ondan rusca nəşə soruşur. Arzuman UAZ-ın qapısında "Naqorniy Karalax" yazısını oxuyur, bilir ki, bu ermənilərdi, maşına yaxınlaşır, atəş acır, maşında dörd nəfər erməni öldürür, erməniləri də maşınla götürür. Batalyonda görürlər ki, üç zabit bir siravi əsgər ölüb. Polkovnik rütbəli biri olur. Ermənistan Müdafiə nazirinin bacısı oğlu. O vaxtı orduda özbaşınalıq çoxdu. Meyidlərə işgəncə verirlər. Əlin, qulaqların, barmaqların kəsirlər. Sonra polkovnikin meyidin İlxıçı kəndində bir quyuya atırlar. O vaxtlar ermənilər o meydanda 14 əsir dəyişirdilər, ancaq maraqlanan olmadı ki, o meyid hardadı.

Səhər-səhər erməni zabiti hərbi əsirləri cərgəyə düzüb, soruşdu:

-Kim mənim dediyin adamın meyidinin yerin desə, onu azad edəcəm.

Həmin polkovniki soruşdu.

Ağsudan iki qardaş əsir düşmüşdü; Şirin, Ağagül. Bunlar iki qardaş bizdən qabaq döyüşdə əsir düşmüşdülər. Ağagül dedi ki, "mən bilirəm, İlxıçı kəndində onu quyuya atmışdıq". Zabit dörd nəfər əsirlərdən ayırdı. Mən də orda idim, bildirdim hardadı, an-

caq özüm demədim.

Bizi İlxıçı kəndinə gətirdilər. Həmin quyunu gös-tərdi, Ağagülü iplə quyuya salladılar. O, oradan qurumuş sümükləri yığıb, çıxartdı. Şirini həmin quyuda diri-diri basdırmışdılar. Sonra biz Əsgərənə qayıtdıq, burda sümükləri tabuta yığıb, Yerevana göndərdilər.

Burada Eyvaz kişi var idi, hansı bölgədən olduğun bilmirdim. Bir gün onu harasa apardılar, iki gün sonra geri gətirdilər. Soruşdum: "Eyvaz kişi səni hara aparmışdılar?" O isə: "Bilmədim nə idi, ancaq başa düşdüm ki, laboratoriyadı, üzümə işıq verdilər, nəyisə yoxlayırdılar."

Sonradan maraqlandım ki, Eyvaz kişi lazer şüasıyla nəşə yoxlayırmışlar. Üç-dörd gün kecməmiş, Eyvaz kişinin üzünü yara tökdü, sonra bədəni pis günə qaldı. Yazıq kişi rəhmətə getdi, onun meyidin yandırdılar. Bilin ki, bizim əsirlərə belə zülm edirdilər.

Hər gün Suren adlı həkim gəlib, dustaqlardan qapısında işlətməyə aparırdı. Bir dəfə məni də özümü aparırdı. O söhbət acdı ki, Bakıda yaşayırmış, orda oxuyub, həkim işləyib. Amma ermənilər aranı qatıb, düşməni edib onu. Mən belə başa düşdüm ki, bu həkimin məqsədi pis deyilmiş. O, hər gün əsirlərdən götürür, burada yemək-cay verir, həyətdə oturub, dincəlməsini, amma qacmamasını deyirmiş. Axşam düşəndə isə aparıb, təhvil verirmiş. Beləcə, bizə də yaxşılıq elədi. Ancaq başqa yerdən gələn ermənilər adamın qanını içmək istəyirdi. Ancaq işlədib, döyüdürlər. Əsgəranda evlərin damın bizə düzəldirirdilər, qır əridib, tökürdük. Beləcə, günümüz keçirdi. Ancaq qaçmaq fikrimdən çıxmırdı, nə olur, olsun qaçmağı planlayırdım. Artıq beş ay idi ki, əsirlikdə idik. Qaçmaq lazım idi, çünki bizi Qırmızı Xaç Cəmiyyə-tindən gizlədirdilər, bizim yerimizi bilən yox idi.

Müharibə bir az səngimişdi, ermənilər istədikləri torpaqları almışdılar. Onların hər birində qələbə sevinci hiss olunurdu, şənliklər keçirib, yeyib-ıçirdilər. Bütün bunlar isə mənə çox pis təsir edirdi. Burdan qaçmağa bir yol axtarırdım.

Erməni gəlib, qarşımda dayandı. Bizim mahnıları oynayırdılar. Məndən oynamağımı tələb etdi. Dedim mən oynaya bilmirəm. O isə məni "Oynamasan, öldürəcəyik" deyərək, təhdid etdi. Mən yenə oynamadım. "Hec kimin qabağında oynamaram" dedim. Elə sözü bitirmişdim ki, üstümə tökülüşdülər, məni döydülər.

Biri gəlib, Pünhanın qarşısında dayandı, ona "qabağa çıx" əmrini verdi. Pünhan qabağa çıxanda elə bildim, onu güllələyəcək. O özü də pis olmuşdu,

rəngi ağappaq olmuşdu. Əlin Pünhanın çiyinə qoydu. 30 nəfərə yaxın əsir var idi, dedi: "bunların hərəsinə bir kəllə vur, vurmasan səni güllələyəcəm". Pünhan yerindəcə donub, qalmışdı, bilmirdi neyləsin, vursun, vurmasın. Etiraz elədi ki, mən vura bilmərəm.

İki erməni gəldi, Pünhanı döyməyə başladılar. Pünhan lap əldən düşmüşdü. Getdikcə halı pisləşirdi. Ya ölməli idi, ya da bizə kəllə vurmaq. O, başladı hamıya vurmağa... Axıra çatanda huşunu itirdi, yerə yıxıldı. Bir necə dəfə üzünə su töküüb, ayıltılar.

Artıq cana yığılmışdıq. Bizi maşına mindirib, qır gətirməyə apardılar. Yekə bir çənin içində çoxdandan qalma qır var idi. Elə bil çəni yerə basdırmışdılar. Pillekənə düzüldük. Mən vedrəni doldurub, yanımdakılara verirdim. Onlar isə bir-birinə ötürüb, maşına tökürdülər. Üç erməni nəzarətçi var idi. Biri yaxınlaşıb, o birinə dedi ki, sən bunlara nəzarət et, mən gedirəm. Şofer ilə iki erməni bizim yanımızda qaldı. Avtomat silahları var idi. Əbülfəz yuxarıda erməniyə yaxın oturmuşdu. Elə yavaşca itələsə düz gəlib mənim yanıma düşəcəkdə. Neçə dəfə Əbülfəzə işarə elədim, axır başa düşdü ki, nə demək istəyirəm. Maşının yanında olan erməni açar istədi. Açarı tulladım. Əbülfəz açarı götürüb, erməniyə apardı. O biri elə mürgüləyirdi. Əbülfəz qayıdanda erməninə itələdi, silahı əlindən aldı, erməni düz çənin yanına düşdü, cəld erməninin boğazından tutub, mazuta soxdum. Nəfəsi kəsilmək üzrə olanda, başını çıxartdım. Bu zaman atəş acıldı. Əbülfəz bir maqazin patronu erməninin bədəninə boşaltmışdı. Mən erməniyə yaxınlaşanda "məni öldürməyin, qaçın, hec kimə deməyəcəm". Onun papağın götürdüm, uşaqlar səsdən gizlənməmişdilər, qışqırdım:

-Tez çıxın, gedirik.

Kamaza oturduq. Əvvəllər patron boşaldanda 5,45 patron gizlətməmişdim, onu da götürdüm, yola düşdük. Əsgəranı çıxdıq. Qaraağacı qəbristanlığına çatanda qabaqdan iki İran trayleri gəlirdi. Evləri tala-yıb, İrana aparırdılar. Yolun içi dağılmışdı. Trayleri sıxdım, yamaya düşdü. Kamazın arxası ilə onu vurdum, maşın yoldan çıxdı, ağaca çırpıldı, arxası cöndü, yolu kəsdi, o biri trayler gəlib maşına çırpıldı, yol kəsildi. İstədim Ağdamın içəri ilə gedəm, fikrimi dəyişdim. Qiyaslı yoluna çıxdım. Uzun dərəyə çatanda, qabağımıza əsgərlərlə dolu avtobus çıxdı, onu vurmaq istədim, sonra fikrimi dəyişdim. Düşündüm ki, burdan sakit çıxmaq lazımdı. Dərbəndə qədər irəlilədik. Burada suyu buraxdıqlarından, yol su ilə dolmuşdu. Maşın suda oynadı, güclə saxladım.

Kənddə hec kim yox idi, kəndin aşağı hissəsində Ənvərin pavilyonu var idi. Onun yanından kəndə girdik. Xeyli getmişdik ki, gördüm yol bağlıdı, bir də geri qayıtdıq. "Xaçın" çayının körpüsünə yaxınlaşdıq, gördüm ermənilər postda durublar, saxladım. Maşını geri döndərdim. Kooperativ evlər var idi, onun yanında parniklər tikmişdilər. Parnikin arasından xeyli keçib, kəndə girdik. Maşını saxladım, iki erməni əsgəri kəndin o biri başına gedirdi. Mən maşını saxlayıb, yanımdakılara rusca "düşün" dedim. Ermənilər elə bildilər ki, biz bura nəsə aparmağa gəlmişik. Ona görə də bizə fikir vermədilər. Biz kəndin arası ilə getməyə başladığımız birdən səs gəldi. Baxdıq ki, bir həcətdə 30-40 nəfər erməni əsgəri oturub, yeyib-içirlər. Silahları belində, avtomatlarını isə evin küncünə söykəmişdilər. Uşaqlardan kimsə dedi ki, "gəlin, bunları öldürək". "Yox, olmaz. Görmürsünüz bizdə bir silah var, onlarda çoxdu. Biz buradan yavaşca çıxıb, getməliyik", deyib, arxın icinə girdik. Əyilə-əyilə buradan keçdik. Arxada mən gəldim, tez-tez arxaya çönüb, baxırdım ki, birdən gələn olar. Aralıda ov tufəngi olan bir nəfər göründü, elə bildik ki, ermənidi. Əyilə-əyilə yolu keçib, gəldik ki, qabağımıza arx çıxdı. Bir əsgər arxın yanında dayanıb, yuyunurdu. Sakitcə dayandıq, "bunu diri tutmaq lazımdı, səs-küy olmasın", deyib, əsgərə yaxınlaşıb "əllər yuxarı" deyəndə əsgərin rəngi təmiz soldu, dili tutuldu. Uşaqları yanıma çağırırdım. Onu yerə yıxdıq, Pünhan onun üstündə oturdu, çirkli əskini ağzına bağlamaq istəyəndə güclə dilləndi: "mən erməni deyiləm, azərbaycanlıyam. Bizim uşaqlar burda pozisiyada durublar". Birdən kənardan dörd əsgər bizə tərəf gəldi. Onlar da bizə silah tutmuşdular. Bizdən silahlarımızı yerə atmağımızı istədi. Mən onlara əsirlikdən qaçdığımızı bildirdim. onlar bizi komandirin yanına apardılar. Onlar əvvəlcə bizə inanmadılar. Sonra onlardan biri irəli gəlib, mənimlə görüşdü:

-Xəlil, necəsən, hardan gəlirsən?

Mən isə:

-Sən məni tanıydın? -deyə soruşdum.

-Əlbəttə, tanıyıram, traktoristsən. Bizim traktorun matorun sən yığmısan.

Beləliklə, o birilər də inandılar ki, biz azərbaycanlıyıq. Uşaqlar Cəfərin batalyonundan olduqlarını bildirdilər. Bizə çay-çörək gətirdilər. Elə təzəcə çay içirdik ki, "ratsiyada" "altı yaşılbaş qaçıb" həcəcan siqnalı verildiyini eşitdik. Bunu eşidəndə ayağımın altından yer silkələndi. Əgər biz on dəqiqə gec gələydik, bizi tutardılar. Yolları keçə bilməzdik. Otu-

rub, söhbət eləyirdik ki, birdən Aydəmirova "ratsiyada" xəbər verdi ki, qaçan uşaqları ermənilər təqib eləsələr, hücum edin, uşaqları azad edin. Dedilər ki, "yoldaş general, bəs atəşkəsdə, pozaq?" O da qışqırdı ki, mən sizə ömr verirəm. Yarım saat keçməmiş bir Niva maşın gəldi, bizi yığıb apardı. Quzanlıya pambıq məntəqəsinə gətirdilər. Orada cayxana vardı. Bizə cay gətirdilər. Şirin qəndi görəndə sevindi: "Necə vaxtdır qənd yemirik, olanda əsgərlərə verilən şəkər tozundan istifadə edirdik", dedi. Bunu eşidən oradakı qadın ağlamağa başladı. Onları sakitləşdirdim. Birdən icəri Ağdamın icra başçısı Həsən Sarıyev daxil oldu. O, bizim ac olduğumuzu bilib, bizə yemək-ichmək təşkil elədi. Burada kənddən uşaqlar da var idi. Onlara bizimkilərə bizim gəldiyimizi xəbər vermələrini istədik.

Oturub, uşaqlarla söhbət edirdik. Birdən Aydəmirov Həsən Sarıyevlə icəri gəldi. Bizimlə görüşdü, yarı rusca, yarı azərbaycanca danışdı. Məndən əsirlikdə olduğumuz yerlərin xəritəsini çəkməyimi istədi. Çoxlu sorğu-sual elədi. Hərbi hissənin harada yerləşdiyini, əsas qvvələrin harada olduğunu öyrənməyə çalışdı. Mən isə oranın xəritəsini çəkməyəcəyimi, amma öz bildiyim kimi göstərəcəyimi bildirdim. Dedim:

-Ətyeməzdi məktəbinin yanında hərbi hospitalları var.

Qəfildən çöldən qışqırıq səsi gəldi. Bu Sehran xalanın səsi idi. Qapını döyürdülər, az qala qapını sındıralar. Çəkiliş getdiyindən nə qədər çalışsalar da onları saxlayalar qapıda, alınmadı. Anam, Sehran xala, kəndimizdən olan başqa yaxınlar icəri girdilər. Görüş başa çatanda anam dedi:

-Həsən müəllim, o vaxt sənə dedim ki, öyrən görüm oğlum sağdı, ya yox? Sən də dedin ki, oğlunu sənə gətirəcəm. Mən isə sənə dedim ki, oğlum sağdısa, özü gəlib, çıxacaq. Gördün o özü gəldi.

-Ay xala, nə bilərdim ki, sənin oğlun belə qoçaqdı. - Həsən müəllim dilləndi.

Həsən müəllim bizə təklif elədi ki, gedək sizi hamama aparım, yuyunun, təzə paltarlar geyinin, sonra gedərsiniz. Dedim:

-Yox, qalsın sabaha. Mən uşaqlara söz vermişəm ki, bu gün saat doqquzda sizə samovar çayı verəcəm.

Otaqdan çıxmamış dedim:

-Həsən müəllim, mənə əlli nəfər əsgər verin, sabah axşam Ağdamda nə qədər texnika var, ələ keçirək, erməninə Yerevana qədər qovaq.

Həsən müəllim məni otaqdan çıxararaq: "Dəli olma, get, səni dostların gözləyir", deyib yola saldı.

Beləliklə, gəldik evə, Sehran xala cəngə kəsdi, yemək-ichmək hazırladı. Səs-küy idi. Hamı bir-birinə qarışmışdı. Hamı sevinirdi ki, biz sağ-salamat gəlib, çıxmışıq. Səhərə kimi uşaqlarla yeyib-ıçdik. Nənəm də dörd çolpa kəsdirdi, təzədən yemək hazırladı. Səhəri komandir batalyon Cəfər bizə xəbər göndərdi ki, yanına gedək. Biz yığılıb onun yanına getdik. İcəri girən kimi "Gəlin, qəhrəmanlar", deyərək bizi qarşıladı. Bizi yeməxanaya gətirdi. Stol açdırmışdı. Bilirdi ki, siqaret çəkən, hərəməzə beş blok siqaret gətirmişdi. Birdən kiminsə Cəfər müəllimi görməyə gəldiyini dedilər. Cəfər müəllim bizə: "Siz oturun, mən də bir azdan gəlirəm", deyib, getdi. Bir saat sonra gələndə stolda yeməyin az olduğunu görüb, yenidən yemək gətirilməsini tapşırırdı. Axşama qədər oturub, yeyib-ıçdik. Aydəmirov xəbər göndərdi ki, əsirlikdən altı nəfər qaçıb, sağ-salamat gəlib, çıxıblar, gözünüz aydın.

Təhlükəsizlik nazirliyindən zəng elədilər ki, onları təcili Bakıya gətirin. Bizi Bakıya apardılar. Dörd gün bizi təhlükəsizlik komitəsində saxladılar. Hər gün eyni, sual, eyni cavab aldılar. Sonra bizi Qobustan həbsxanasına apardılar. Orada da çox sorğu-sual elədilər. Heç nə əldə edə bilmədilər. Çünki biz canımızı güclə götürüb, qaçmışdıq. Qobustan cəzaçəkmə müəssisəsinin rəisi o vaxt Nizami Əliyev idi. Cəbhəçi leytenant rütbəli birin gətirib, rəis qoymuşdular.

Bir ay iyirmi beş gün bizi orada saxladılar. Çox incidəndən sonra yeni kadr siyasəti başladı. Rəis dəyişdi, bir də bizdə Vətənə qarşı heç bir tərribatyönlü siyasi fikir olmadığı üçün bizi azad elədilər. Elə bildim ki, ikinci əsirlikdən qurtardım. Bizim əsirlikdən qaçmağımızın xeyiri o oldu ki, bizdən sonra bütün dustaqları Şuşa türməsinə yığıdılar. Qırmızı xac cəmiyyəti 60-a qədər əsiri ora aparıb, sonra da oradan buraxıblar".

Xəlil 19-cu batalyonda, 1993-cü ilə qədər Qarabağ döyüşlərində iştirak edir və əsir düşür. Əsirlikdən qaçıb gəlib, iki erməninə öldürürlər. Ölənlər nəçə-nəçə Azərbaycan oğul və qızlarımızı qanına qəltan ediblər. Kim bilir, necə evlər yandırır, xaraba qoyublar. Beş ay gözləri görə-görə onlara olmazın əzab-əziyyətlər veriblər. Belə düşməni məhv edən eloğlumuz, hələ də Qarabağ müharibə iştirakçısı vəsiqəsi verməyiblər, vermək istəmir. Ancaq əlinə silah almayanlar dövlətin verdiyi hər imtiyazlardan bolbol istifadə edirlər.

İnanıram ki, savaşa yenə də Xəlil gedəcək...